

Book Reviews

JOSEF V. BEČKA, ČESKÁ STYLISTIKA, Praha: Academia, 1992, 468 s.

Przedstawiana praca zwraca na siebie uwagę z kilku powodów. Stanowi *opus magnum* J.V. Bečki, owoc jego ponadpięćdziesięcioletniej pracy naukowej. Jej autor to nestor czeskiej stylistyki, która wniosła bardzo istotny wkład w rozwój tej dyscypliny i decydująco wpłynęła na jej współczesne oblicze. Szkoła praska przecież kojarzy się przede wszystkim ze stylistyką. Wreszcie *Česká stylistika* (ČS) ma ambicje być wielką klasyczną syntezą stylistyczną podobnie jak m.in. *Stylistyka polska* (1959) H. Kurkowskiej i S. Skorupki, słowackie opracowania J. Mistríka: *Slovenska štylistika* (1965), *Štylistika slovenského jazyka* (1969) i *Štylistika* (1985), a także *Historyczna stylistyka języka polskiego* (1984) T. Skubalanki.

Bez przesady można powiedzieć, że J.V. Bečka (1903-1992) całe swoje życie poświęcił przygotowaniu tego wielkiego dzieła. Świadczą o tym chociażby tytuły jego wcześniejszych prac, por. m.in. *Technika slohu* (1938), *Úvod do české stylistiky* (1948), *Základy kompozice jazykových projevů* (1960), *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v češtině* (1961, razem z J. Jelínkiem i M. Těšitelovą), *Vybrané kapitoly z české stylistiky* (1966), *Slovo, jeho význam a užití* (1968), *Stylistická syntax a kompozice projevů* (1970), *Jazyk a styl novin* (1973), *Stylistika hospodářských písemností* (1985, razem z J. Gafronovou), *Sloh žurnalistiky* (1986).

Bečka nie był typem badacza-teoretyka. Jego osobowość naukową ukształtowała z jednej strony czeska tradycja językokoznawcza (m.in. J. Gebauer i zwłaszcza praski funkcjonalizm), a z drugiej – życiowa, nauczycielska praktyka. Pracował w różnych typach szkół średnich i wyższych i stałą jego troskę stanowiła metodyka wychowania stylowego. Znalazło to wyraz w wyważonym udziale pierwiastka teoretycznego w jego ČS, w bogactwie i różnorodności empirycznych obserwacji i uogólnień oraz ilustracji materiałowych. W sumie wydaje mi się, że dydaktyczne doświadczenia autora zaważyły na tym, że ČS nie jest ani przeciążona faktografią, ani nadmiernie uabstrakcyjniona.

Literaturę stylistyczną ostatnich kilkudziesięciu lat cechuje dwubiegunowość - rozrost prac ściśle teoretycznych przy jednoczesnym pluralistycznym braku zgody co do podstawowych założeń teorii tej dyscypliny oraz ograniczanie się do analiz materiałowych. Tę dwukierunkową tendencję raczej specjalizacyjną usiłuje komplementarnie dopełnić tendencja syntetyzująca, scalająca, której najbardziej widocznym przejawem są większe lub mniejsze stylistyki poszczególnych języków. Po kilka takich całościowych opisów mają język rosyjski, czeski i niemiecki, por. m.in. kilkutomowy *Курс лекций по стилистике руссково языка*, (1976-1983) H. N. Wasilewej, *Стилистика русского языка* (1977 i 1983) M. N. Kożyny i (1982) W.D. Bondaletowa i innych oraz *Základy české stylistiky* (1970) A.Jedlički, V. Formánkovéj i M. Rejmánkovéj i *Stylistika češtiny* (1990) J.Chloupka, M. Čehovej, M. Krčmovej i E. Minářovej oraz *Stilistik der deutschen Sprache* (1963) E.Riesel i (1986) B.Sandig *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache* (1975) W.Fleischera, G.Michela i innych.

Autorzy syntez stylistycznych stoją przed koniecznością podjęcia wielu trudnych rozstrzygnięć. Z koncepcyjnego chaosu stylistycznego muszą stworzyć taką teoretyczną podstawę swojej pracy, która pozwoli im dać spójny obraz systemu stylowego języka, usystematyzować wyniki badań i zamknąć je w publikacji o określonej objętości. Bywają przy tym zmuszani i do różnego rodzaju redukcji, i do uzupełniania luk lub, przynajmniej, do ich wskazywania. Szeroki zakres wielkich syntez łatwiej byłoby objąć zespołom autorskim, ale w praktyce przeprowadzenie niezbędnych uzgodnień w takim zespole nie zawsze jest łatwe. W rezultacie obok syntez zespołowych powstają opracowania indywidualne, którym grożą niebezpieczeństwa wynikające z ograniczonych możliwości choćby najbardziej kompetentnej i pracowitej jednostki.

Podstawy teoretyczne syntez cechuje najczęściej dążność do uwzględnienia elementów różnych koncepcji i do budowania całości godzącej odległe nieraz przekonania, całości, która byłaby do szerokiego zaakceptowania. Nie ulega wątpliwości, że w stylistykach języków słowiańskich drugiej połowy XX wieku podstawy teoretyczne są formowane pod silnym wpływem poglądów szkoły praskiej. Realistyczna i otwarta koncepcja prażan nie przekreśla ani wcześniejszych tradycji stylistycznych, ani samorozwoju, ani nie odcina się od mniej lub bardziej odległych teorii późniejszych. To, co wspólne w tych stylistykach, sprwadza się m.in. do przyjęcia **środku stylowego** jako podstawowej analitycznej kategorii stylistycznej oraz **stylu funkcjonalnego** jako podstawowej kategorii integrującej. Poszczególne stylistyki różnią się przyjętą strategią, rozkładem akcentów i proporcji.

Przyjrzyjmy się bliżej ČS. Jej główne części kompozycyjne zostały zatytułowane następująco: *Oddíl úvodní* (s.7-54), *Pojmenování* (s.55-180), *Stylistická syntax* (s.181-280), *Kompozice* (281-419). Taka konstrukcja ściśle wiąże się z przyjmowaną przez Bečkę definicją stylu: „Sloh jazykového projevu je způsob jazykového sdělení výběrem prostředků stylizačních a volbou postupů kompozičních” (s.20).

Oddíl úvodní zawiera zwięzły i jasny wykład teoretycznych podstaw ČS. Przez **tekst** rozumie Bečka „aktualne użycie języka tworzące samodzielną całość (s.14), która ma do spełnienia „określony cel komunikacyjny” (s.15). Na jego powstanie składają się trzy fazy: 1) **inwencji** (przygotowanie budulca), 2) **kompozycji** (uporządkowanie materiału) i 3) **stylizacji** (językowe wyrażenie przygotowanego i uporządkowanego materiału). W zależności od celu autor tekstu **wybiera** środki językowe i odpowiednio jch **używa** oraz **łączy**. O obliczu stylu decydują więc czynniki **językowe i mówieniowe (faktor řečový)**, ale także **społeczne, indywidualne i stylistyczne** (określające jakość tekstu).

W wyborze środków autor tekstu jest ograniczony przez komunikowaną treść i cel („užití opcionalní”) raz przez normę językową („užití obligatorní”). Za właściwe zjawiska stylowe uznaje Bečka zjawiska ze sfery użycia opcjonalnego, a więc przede wszystkim wybór jednostek leksykalnych, typów wypowiedzeń, szyku oraz zasad kompozycyjnych. Te zjawiska są omawiane w kolejnych partiach ČS. Do sfery użycia obligatoryjnego należą zjawiska fonetyczne, morfologiczne i częściowo składniowe. Granica między obiema sferami nie jest jednak – według Bečki – ostra.

Za źródła dyferencjacji stylu tekstów przyjmuje autor ČS następujące opozycje (s.23):

- 1) między tekstami mówionymi i pisanymi;
- 2) między tekstami oficjalnymi i nieoficjalnymi;
- 3) różnice w realizacji funkcji komunikacyjnej w oficjalnej komunikacji społecznej, będące podstawą wydzielenia stylów funkcjonalnych: artystyczny, naukowy, publicystyczny, normatywny (urzędowy), sprawozdawczy (*jednací*) i ekonomiczny (*hospodářský*);
- 4) w ujęciu tematu - „je to diferenciacie ve slohové postupy stylových druhů” (s.23): styl informacyjny, narracyjny (*vyprávěcí*), opisowy (*popisný*), argumentacyjny (*pojednávácí*) i „eseistyczny” (*úvahový*); pojęciu wyrażanemu czeskimi terminami *slohový postup* i *slohový útvar* w polskiej stylistyce najbliższe jest pojęcie nazywane *formą podawczą*;
- 5) czasowe (*dobové typy slohu*);
- 6) między tekstami różnych autorów (style indywidualne).

Obszerny rozdział *Pojmenování* poświęcony został różnym zagadnieniom stylistyki leksykalnej. Dzieli się na dwie części: *Slovo a jeho význam* (s.55-95) i *Slovo a jeho užití* (96-180). W pierwszej zwięźle mówi się m.in. o ekspresywności, polisemii i homonimii, synonimii, antonimii, częściach mowy, terminach i nomenach, frazeologii, semantyce fleksyjnych kategorii czasownika, słowach modnych i kliszach oraz o leksyce zapożyczonych.

Obiektem zainteresowania w drugiej części są słowa w użyciu, nominacje (*pojmenování* - „v užití dostává slovo aktuální platnost, stáva se pojmenováním”, s.96). W przeciwieństwie do systemowej jednostki leksykalnej nominacja jest monosemantyczna oraz może zyskać ekspresywność i oznaczać inny obiekt niż znaczenie leksykalne. Bečka prezentuje tu m.in. zjawiska ekwiwalencji, określoności nominacji, jednoznaczności, konkretności, intensywności, wartościowania, ekspresywności (dźwiękowej, emocjonalnej i właściwej ekspresywnej - *výrazová expresivnost*), nominacje opisowe, pośrednie (m.in. porównania, metonimie, synekdochy i metafory), wielowymiarowe komentowane oraz błędy w wyborze nominacji.

W rozdziale drugim – *Stylistická syntax* – omawia się użycie stylowe różnych typów zdań ze względu na ich budowę gramatyczną, ich ekspresywność, zależność stylowego użycia od składniowo-semantycznej budowy zdania, a także tzw. *vyváženost věty* (tu m.in. o amplifikacji, pointowaniu, luźnej budowie) oraz dialog.

W najobszerniejszym rozdziale *Kompozice* najwięcej miejsca poświęca się małej kompozycji, znacznie mniej kompozycji tekstu jako całości. Punktem wyjścia są wypowiedzenia, które włączają się w ponadwypowiedzeniowe całości - rozróżnia tu Bečka kilka typów linii zdaniowych zależnie od sposobu połączenia. Linie zdaniowe są podstawą całości wyższego rzędu, jakim jest jednostka tematyczna (*tematický úsek*). Jednostki tematyczne są organizowane z kolei w zgodzie z określonymi zasadami kompozycyjnymi w tzw. pasma tematyczne. Te zaś wiążą się według całościowego planu kompozycyjnego. Omawianym problemom kompozycyjnym towarzyszy bogata ilustracja materiałowa.

Przeprowadzenie bardziej szczegółowej analizy pracy Bečki sprawia trudności i techniczne, i merytoryczne. Stylistyczny pluralizm nie pozwala uznać jakiegokolwiek stanowiska za podstawę do oceny stanowisk innych. Można by zatem nie tyle polemizować z recenzowaną pracą, ile charakteryzować inne możliwe punkty widzenia na podjęte w niej zagadnienia, a to otwiera drogę do zbyt obszernych wywodów. Przydatna byłaby analiza porównawcza istniejących syntez stylistycznych, ale to jest zadanie do zrealizowania w osobnej pracy.

Nie ulega wątpliwości, że *ČS* stanowi ważki wkład w poznanie języka czeskiego oraz w dorobek stylistyki czeskiej i powszechnej. Nacechowane piętnem indywidualności dzieło Bečki imponuje swoim rozmachem, wykonaniem, bogactwem treści. Listę zalet można by wydłużyć.

Nie sposób jednak nie wyrazić żalu, że *ČS* nie ukazała się ćwierć wieku temu. „Mé souhrnné stylistické dílo vychází dlouhá léta po době, kdy vznikalo” (s.424) Wtedy nie tylko systematyzowałyby badania, ale i silniej pobudzała do nich. *ČS* wyraża bowiem stan stylistyki i jeszcze bardziej poglądy samego autora w zasadzie z końca lat sześćdziesiątych. Dziś jest to w pewnym stopniu synteza spóźniona. Oczywiście, nie straciły na wartości ustalenia autora, ale rzuca się w oczy tylko częściowe uwzględnienie dorobku stylistyki i nauk pokrewnych z lat 70. i 80. (nie do końca można zgodzić się z autorem: „pro vydání v nakladatelství Academia jsem svůj rukopis podstatně doplnil, zpracoval, zpřesnil a zmodernizoval”, s.424) a był to okres ich dość bujnego rozwoju. Dotyczy to zarówno podstawy teoretycznej, jak i części analitycznej.

Stanisław Gajda (Opole)